

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Katarina Eriksson

Växelvis boende
- med barnets bästa som
utgångspunkt

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Eva Ryrstedt

Ämnesområde: Familjerätt

HT 2003

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte	4
1.2 Frågeställning	5
1.3 Avgränsning	5
1.4 Metod och material	5
1.5 Disposition	5
2 GEMENSAM VÅRDNAD SOM NORM	7
2.1 Gällande rätt	7
2.2 Avslutande kommentar	9
3 BOENDE	11
3.1 Historik	11
3.2 Begreppet ”barnets boende”	11
3.3 Lagstiftning	12
3.4 Växelvis boende	13
3.4.1 Fördelar	15
3.4.2 Nackdelar	16
3.5 Avslutande kommentar	17
4 BARNETS BÄSTA OCH DESS RÄTT ATT KOMMA TILL TALS VID BESLUT OM DESS BOENDE.	18
4.1 Lagstiftning	18
4.2 Domstolens bedömning	19
4.2.1 Barnets bästa vid domstolsavgörande	20
4.2.2 Barnets vilja vid domstolsavgörande	21

4.3	Granskning av domar i Malmö och Falu tingsrätt	22
4.4	Avslutande kommentar	23
5	SAMARBETSSAMTAL OCH AVTAL	24
5.1	Barnets bästa i samarbetsamtalen	24
5.1.1	Historik	24
5.1.2	Gällande rätt	25
5.1.3	Praktiskt tillvägagångssätt	26
5.2	Avtal angående barns boende	27
5.2.1	”Egna avtal”	27
5.2.2	Socialnämndens prövning och godkännande av avtal angående barns boende	28
5.2.3	Tillvaratagande av barnets bästa	28
5.3	Avslutande kommentar	29
6	ANALYS	30
6.1	Gemensam vårdnad	30
6.2	Boende	30
6.3	Barnets bästa vid domstolsbeslut	33
6.4	Barnets bästa i samarbetsamtal	34
6.5	Avslutning	35
	LITTERATURFÖRTECKNING	37
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	40

Sammanfattning

När två människor separerar är starka känslor ofta inblandade. Har dessa personer även barn kan konflikter lätt uppstå angående vårdnad, boende och umgänge. Barnets bästa ligger idag som en röd tråd genom alla vårdnads-, boende- och umgängesbestämmelser. Barnet skall ha rätt till båda sina föräldrar även efter en skilsmässa eller separation. Detta kan bland annat möjliggöras genom att föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. I Sverige har denna vårdnadsform idag blivit den vanligaste.

Överenskommelser mellan föräldrar förespråkas av både domstol och socialtjänst. De föräldrar som vänder sig till domstol är de som har de mest komplicerade konflikterna eller de som har klart skilda uppfattningar om vad som är bäst för barnet. Dessa föräldrar är ofta de som inte med socialtjänstens hjälp har kommit fram till en för barnet lyckad lösning. Det är dock förhållandevis få ärenden som går till huvudförhandling i domstol, de flesta föräldrar kommer överens dessförinnan. Om målet går till huvudförhandling kan domstolen döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja, om det är till barnets bästa. Detta kan leda till problem i själva utövandet av vårdnaden, då svårigheter kan uppstå när personer tvingas till samarbete. En viktig fråga som föräldrar kan vara oeniga om är var barnet efter en skilsmässa eller separation skall bo. Domstolen kan därför besluta om även detta. Den kan besluta att barnet skall bo hos bara den ena föräldern eller hos båda föräldrarna växelvis. Rätten kan, även i fråga om boendet, bestämma att barnet skall bo växelvis mot en förälders vilja, under förutsättning att det är vad som är bäst för barnet.

Växelvis boende kan vara ett bra sätt för båda föräldrarna att vara delaktiga i sitt barns liv. Det krävs dock att vissa förutsättningar skall vara uppfyllda för att ett sådant boende skall vara möjligt. Bland annat är det betydelsefullt att föräldrarna respekterar varandra och kan kommunicera med varandra, men även att barnet själv vill bo hos båda föräldrarna. Föräldrar som inte kan samarbeta och då inte heller komma överens i vissa frågor som rör barnet har rätt att få hjälp hos socialtjänsten. Genom samarbetssamtal kan föräldrarna komma fram till överenskommelser rörande barnet och även skriva avtal som reglerar vårdnaden, boende eller umgänget. Detta avtal skall, för att vara giltigt, vara skriftligt och godkännas av socialnämnden. Ett godkännande skall lämnas endast om avtalet reglerar det som är bäst för barnet.

Förord

Min vilja att få arbeta med människor har lett mig till familjerätt. Under juristutbildningens tredje termin, den sociala dimensionen, fick jag för första gången komma i kontakt med de viktigaste bestämmelserna på detta område. Sedan under specialkurserna har jag inte bara ökat på mitt kunnande utan också mitt intresse för familjerätt. Det var därför naturligt för mig att även skriva mitt examensarbete inom detta område. Att det blev just vårdnads- och boendebestämmelserna som uppsatsen inriktades på beror dels på att jag ville lära mig mer om detta, samt att jag som skilsmässobarn har en del egen erfarenhet av ämnet.

Jag vill i detta förord passa på att tacka alla i min familj och mina vänner som har stöttat mig i mitt arbete med uppsatsen. Särskilt vill jag tacka min syster Lise och min man Andreas för deras korrekturläsning, samt idéer till förbättringar av uppsatsen. Ett stort tack också till min pappa Jesper som har granskat de juridiska bitarna i uppsatsen. Jag vill även tack min handledare Eva för bra handledning och uppmuntran.

Malmö 2004-01-30

Katarina Eriksson

Förkortningar

Barnkonventionen	FN:s konvention den 20 november 1989 om barnets rättigheter
FB	Föräldrabalken
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Regeringens Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SoL	Socialtjänstlagen 2001:453
SoS	Socialstyrelsen

1 Inledning

När kärleken övergår i bråk och djupgående konflikter är det ofta omöjligt för två personer att fortsätta att leva tillsammans. Att besluta sig för att bryta upp ur ett förhållande är smärtsamt, inte minst när det finns barn med i bilden. Föräldrars separation kan sätta djupa spår hos ett barn, det är därför viktigt att föräldrarna kan komma överens angående vårdnad, boende och umgänge.

De flesta föräldrar har gemensam vårdnad även efter en skilsmässa eller en separation, men var barnet skall bo är inte alltid lika självklart. Hur barnets boende skall lösas är inte endast en praktisk fråga. Det handlar om att barnet skall trivas och få tillfälle att träffa båda sina föräldrar. Barnet måste få chans att skapa sin egen tillvaro och inte bara finnas till för föräldrarnas skull. En möjlighet kan vara att barnet bor hos både sin mamma och sin pappa fast de inte bor tillsammans, så kallat växelvis boende. Det är dock inte säkert att denna lösning alltid är det bästa för barnet. Det är alltid barnet och inte föräldrarna som skall stå i centrum vid beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. Det är naturligtvis främst föräldrarnas uppgift att tillgodose detta, men även andra personer som kan vara inblandade vid beslut som rör barn måste vara medvetna om principen om barnets bästa.

Föräldrar som inte kan enas har möjlighet att vända sig till socialtjänsten för samarbetsamtal. Genom samarbetsamtal får föräldrarna under sakkunnig ledning hjälp med att göra överenskommelser eller att skriva avtal om vårdnaden, boendet och umgänget. Har tvisten mellan föräldrarna gått så långt att de har sökt sig till tingsrätten, kan domstolen begära att parterna, före en vårdnads- eller boendeutredning, försöker att lösa sina problem med hjälp av samarbetsamtal. Domstolen har en viktig roll som beslutande organ för föräldrar som inte kommer överens om hur förhållandena runt barnet skall utformas. Barnets bästa skall enligt Föräldrabalken vara den primära orsaken för rättens beslut.

1.1 Syfte

Det grundläggande syftet för min uppsats är att redogöra för rättsläget och förklara innebörden av uttrycket ”växelvis boende” för barn, samt att utreda om denna boendesituation kan vara bra för barn. Vidare vill jag också reda ut om barnets bästa blir tillräckligt uppmärksammat vid beslut som rör barnets boende. För att studera boendesituationen måste jag dock först förklara begreppet gemensam vårdnad. Jag vill även klargöra innebörden av samarbetsamtal samt vilka möjligheter föräldrar har att fatta avtal angående ett barns boende.

1.2 Frågeställning

Under detta arbete kommer jag att studera och, i den mån det går, besvara följande frågor:

Vad innebär det att ett barn bor växelvis hos sina föräldrar?

Vad är förutsättningarna för att växelvis boende ska fungera?

Vilka fördelar respektive nackdelar som finns med det växelvisa boendet?

Vad är skillnaden mellan ett växelvis boende och ett omfattande umgänge?

Vilka skyldigheter har domstolen att tillgodose barnets bästa och sker detta i praktiken?

1.3 Avgränsning

Jag har valt att titta på reglerna om vårdnad och boende för barn ur barnets synvinkel. Således har jag inte gått närmare in på föräldrarnas fördelar respektive nackdelar med ett delat boende för barnet. Jag har inte heller granskat situationer där föräldrarna väljer att bo växelvis och barnet får bo kvar på samma ställe. Jag har vidare begränsat uppsatsen så till vida att jag tittat på de juridiska, sociala och praktiska orsaker som ett växelvis boende kan medföra. Jag har följaktligen helt valt bort de ekonomiska följderna av denna boendeform. Jag har avgränsat uppsatsen till att endast gälla de svenska reglerna. Vid min undersökning av rättsfall har jag i huvudsak studerat mål från år 2002 vid tingsrätterna i Malmö och Falun.

1.4 Metod och material

För att skriva denna uppsats har jag använt mig av rättsdogmatisk metod, vilket innebär att de sedvanliga rättskällorna som lagar, förarbeten, praxis och doktrin ligger till grund för arbetet. Mitt arbete har inriktats på att främst studera förarbeten och doktrin. De författare som har haft stor betydelse för min uppsats är bland annat Sjösten, Schiratzki och Wickström. Jag har även granskat olika skrivelser från Socialstyrelsen samt tagit del av en mängd rättsfall.

1.5 Disposition

Uppsatsen är disponerad så att jag i det andra kapitlet redogör för de grundläggande regler som gäller för vårdnad i Sverige. Anledningen till detta är att jag vill beskriva vissa förutsättningar rörande vårdnaden för att

därefter kunna gå in på djupet och lägga fokus på barnets boende. Det tredje kapitlet ägnar jag sedan åt boendet. Jag börjar med att redovisa viss historik för att därefter gå in på mer specifik lagstiftning. Senare i samma kapitel redogör jag för det växelvisa boendet, med både fördelar och nackdelar. I fjärde kapitlet går jag närmare in på barnets bästa och då framför allt vid domstolens bedömning. Jag gör också i slutet på kapitlet en kort redovisning av utfallet i ett antal domar från två utvalda tingsrätter. Vidare i kapitel fem beskriver jag föräldrarnas möjlighet att ha samarbetsamtal samt att skriva avtal om barnets boende samt socialtjänstens roll i det hela. Jag avslutar arbetet med kapitel sex där jag har min huvudsakliga analys. Varje kapitel avslutas dock med en kommentar där jag gör en mindre analys av just det aktuella kapitlet.

2 Gemensam vårdnad som norm

De flesta föräldrar har numera gemensam vårdnad. Antalet fall där ensam vårdnad kommer ifråga har minskat betydligt de senaste åren.¹ Med gemensam vårdnad menas att föräldrarna har ett gemensamt juridiskt ansvar för barnet.² Det finns många föräldrar som tror att gemensam vårdnad även betyder att barnet måste bo lika mycket hos båda föräldrarna om dessa är separerade, vilket inte stämmer.³ Syftet med den gemensamma vårdnaden är framför allt att främja det goda förhållandet mellan barnet och båda föräldrarna. Ett gemensamt rättsligt ansvar kan många gånger bidra till detta.⁴

2.1 Gällande rätt

Enligt FB 6 kap. 3 § står ett barn från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, under förutsättning att dessa är gifta med varandra. Om föräldrarna inte är gifta med varandra, blir mamman ensam vårdnadshavare. Skulle föräldrarna senare ingå äktenskap med varandra, blir vårdnaden automatiskt gemensam från tidpunkten för äktenskapet. Även om det efter barnets födelse döms till äktenskapsskillnad mellan föräldrarna skall barnet, i enlighet med FB 6 kap. 3 § 2 st., stå under båda föräldrarnas vårdnad, om inte den gemensamma vårdnaden upplöses.

Gemensam vårdnad är som sagt huvudregel och lagstiftningen förutsätter nuförtiden att detta normalt är till barnets bästa. Endast när det framkommer särskilda omständigheter som talar mot den gemensamma vårdnaden, skall den ena föräldern få ensam vårdnad om barnet.⁵ Ett sådant exempel kan vara om en förälder har gjort sig skyldig till misshandel mot barnet eller mot den andra föräldern; då kan den förälder som misshandlat vara olämplig som vårdnadshavare. En lämplig vårdnadshavare måste ha förmåga att förstå barnets känslor samt tillgodose dess behov av omvårdnad, trygghet och en god uppfostran.⁶ Enligt NJA 2000 s. 345 krävs det dock en hel del för att en förälder skall anses som olämplig. I det aktuella fallet hade pappan blivit dömd för misshandel av mamman och bland annat meddelats besöksförbud,

¹ Rejmer, s. 459.

² Ds 1999:30, s. 21.

³ Socialstyrelsen, Växelvis boende, 2003, s. 11.

⁴ Prop. 1997/98:7 s. 49.

⁵ NJA 1999 s. 451, se särskilt s. 458.

⁶ Schiratzki, 1997, s. 63.

men ansågs ändå inte som olämplig, eftersom misshandeln hade ägt rum i en upprörd situation för ett och ett halvt år sedan.⁷

Ett annat exempel när domstolen kan döma till ensam vårdnad, förutom när en förälder anses som olämplig, är om konflikten mellan föräldrarna är så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta i frågor rörande barnet. Det kan då vara bäst för barnet att en av föräldrarna får utöva vårdnaden ensam.⁸ Så var fallet i det ovan nämnda rättsfallet NJA 2000 s. 345. HD ansåg att båda föräldrarna var lämpliga som vårdnadshavare, men att pappans misshandel av mamman fick ses som ett exempel på föräldrarnas problem att samarbeta med varandra. Enligt HD förelåg det en svår och djup konflikt mellan föräldrarna, vilket ledde till att mamman ensam fick vårdnaden om barnen.⁹ När domstolen i sådana här fall inte ser någon annan möjlighet än att döma till ensam vårdnad för en av föräldrarna skall en av utgångspunkterna vara att den förälder som bäst kan främja ett nära och gott umgänge mellan barnet och den andra föräldern bör få vårdnaden.¹⁰ Rätten får dock inte enligt FB 6 kap. 5 § 2 st. besluta om gemensam vårdnad om båda föräldrarna motsätter sig detta.

Med ändringen av föräldrabalken 1998 infördes det en möjlighet för föräldrar att i enlighet med FB 6 kap. 6 § 1 st. avtala om vårdnaden. En förutsättning är dock att minst en av föräldrarna redan har vårdnaden om barnet. Denna ändring gjordes i en strävan att bland annat lyfta fram samarbetssamtalen, där föräldrarna själva ges möjligheten att komma överens i frågor som rör barnet, men också för att minska antalet mål om vårdnad och umgänge i domstolarna.¹¹ För att avtalet skall vara möjligt att verkställa, det vill säga få samma verkan som en dom, krävs att det godkänns av socialnämnden enligt FB 6 kap. 6 § 2 st. Om avtalet innebär att föräldrarna skall ha gemensam vårdnad skall det godkännas om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet däremot att endast en förälder skall ha vårdnaden, skall socialnämnden godkänna avtalet, om det som har överenskommit är till barnets bästa. Har föräldrarna kommit överens antas det i princip att den lösningen är det bästa för barnet.¹²

Om föräldrarna inte själva lyckas komma fram till en överenskommelse, utan deras tvist går till domstol och rätten beslutar att vårdnaden skall vara gemensam mot en förälders vilja är det lätt att det uppstår andra problem, till exempel var barnet skall bo. I sådana fall har domstolen rätt att besluta om hur boendet för barnet skall se ut.¹³ I FB 6 kap. 14 a § stadgas nämligen att rätten får besluta om vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med

⁷ NJA 2000 s. 345, se särskilt s. 352. Avgörandet har kritiserats av Ryrstedt, JT 2000-01, s. 423.

⁸ Prop. 1997/98:7 s. 49 och NJA 2000 s. 345.

⁹ NJA 2000 s. 345, se särskilt s. 352-353.

¹⁰ Sjösten, s. 60-61.

¹¹ Prop. 1997/98:7 s. 102.

¹² Wickström, 1998, s. 37.

¹³ Sjösten, s. 53.

under förutsättning att de har gemensam vårdnad. Domstolen har även i dessa fall enligt FB 6 kap. 15 a § rätt att besluta om umgänge.

Den som är vårdnadshavare har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall bland annat se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god uppfostran blir tillgodosedda.¹⁴ Vårdnadshavaren skall också enligt FB 6 kap. 11 § i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt mer hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Vid gemensam vårdnad är det viktigt att föräldrarna kan komma överens om frågor som rör barnet, då det normalt krävs gemensamma beslut i frågor angående vårdnaden. Hur själva utövandet av den gemensamma vårdnaden skall gå till är bara delvis lagreglerad.¹⁵ I propositionen till föräldrabalkens ändring 1998 ansågs det inte nödvändigt att närmare precisera den gemensamma vårdnadens omfattning.¹⁶ Vissa riktlinjer har dock angivits. Vardagliga beslut som rör till exempel barnets mat, kläder och sovtider kan fattas av endast den ena föräldern. Ett beslut av mer ingripande betydelse för barnets framtid får emellertid inte, enligt förarbetena, fattas av bara den ena vårdnadshavaren, om det inte är uppenbart att barnets bästa kräver det.¹⁷ Beslut som gäller barnets skolgång och bosättning hör till dessa mer ingripande beslut.¹⁸ Detta innebär att när föräldrar har gemensam vårdnad om barnet måste den förälder som inte är boförälder ge sitt samtycke till att boföräldern och barnet skall få flytta.¹⁹ Det här kritiseras av bland annat Ryrstedt som anser att det är fel att lagstiftningen inskränker boföräldrarnas möjligheter att flytta tillsammans med barnet.²⁰ Samtidigt som den förälder som inte är boförälder kan flytta var han eller hon vill utan att samtycke krävs av någon.²¹

Vad 1998 års föräldrabalksreform om vårdnad, boende och umgänge har inneburit är sedan 2002 under utredning. Kommittén som fått uppdraget att utvärdera ändringarna skall redovisa resultatet den 1 november 2004.²²

2.2 Avslutande kommentar

Det är lätt att förstå att gemensam vårdnad mot en förälders vilja kan leda till problem i själva utövandet av vårdnaden. Föräldrar som har gemensam vårdnad och som inte kan komma överens om det vardagliga utövandet av vårdnaden har ingen möjlighet att få hjälp av myndigheterna för att lösa

¹⁴ Sjösten, s. 49.

¹⁵ Schiratzki, 2002, s. 92.

¹⁶ Prop. 1997/98:7 s. 55.

¹⁷ Prop. 1997/98:7 s. 54.

¹⁸ Wickström, JT 2002-03, s. 328, se särskilt s. 331.

¹⁹ Ryrstedt, 2002, s. 16.

²⁰ Ryrstedt, JT 2000-01, s. 423, se särskilt s. 427.

²¹ Ryrstedt, 2002, s. 70.

²² Justitiedepartementet, 2002 års vårdnadskommitté, 2002, www.sou.gov.se/vardnad/direktiv.htm.

uppkomna tvister. Det som finns att tillgå i dessa situationer är stöd och råd som kan fås av socialnämnden inom ramen för samarbetsamtal.²³ Såvida tvisten inte gäller boende eller umgänge då har föräldrarna, som jag redogjort för ovan, möjlighet att få ett domstolsavgörande.

Jag anser att barnet normalt sett har ett behov av båda sina föräldrar, vilket kanske kan tillgodoses genom att föräldrarna har gemensam vårdnad. Barnets behov av båda föräldrarna behöver dock inte alltid tillgodoses genom att barnet bor lika mycket hos båda föräldrarna. Det kan i många fall räcka med att barnet har ett omfattande umgänge med den föräldern det inte bor tillsammans med. Om föräldrarna inte kommer överens och tvisten måste lösas av rätten är det lätt att processen trappar upp konflikten och att föräldrarna börjar smutskasta varandra. Detta tar naturligtvis barnet skada av även om det inte rent faktiskt är med i rätten. Om föräldrarna på egen hand eller med hjälp av samarbetsamtal lyckas lösa vårdnadsfrågan och andra frågor kring barnet är detta självklart att föredra. Det bästa för barnet är naturligtvis om föräldrarna kan komma överens med varandra utan att behöva gå till domstol.

²³ Sjösten, s. 132.

3 Boende

3.1 Historik

De familjerättsliga lagarna från 1900-talets början sammanfördes i Föräldrabalken, som trädde i kraft den 1 januari 1950.²⁴ Sedan dess har det skett en rad förändringar av Föräldrabalken, inte minst vad gäller reglerna om vårdnad, boende och umgänge.

Domstolen kan från och med 1991 i mål om vårdnad, i de fall där barnet står under båda föräldrarnas vårdnad, interimistiskt besluta om vem barnet skall bo hos.²⁵ I och med den stora reformen av föräldrabalken 1998 kan domstolen vägra att upplösa den gemensamma vårdnaden samt besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Denna ändring innebar att det också behövdes en möjlighet till tvistlösning för vissa frågor som rör vårdnaden, till exempel var barnet skall bo och hur det skall umgås med den andra föräldern. Det stadgades således att domstolen inte bara interimistiskt utan även slutgiltigt skall kunna besluta om vem barnet skall bo hos, under förutsättning att barnet står under båda föräldrarnas vårdnad. Ett syfte med denna förändring var också att det skulle bereda väg för en ökad användning av den gemensamma vårdnaden samt att ännu mer betona gemensam vårdnad som huvudregel.²⁶

Från och med 1998 stadgas också att föräldrar kan sluta avtal om vårdnad, boende samt umgänge. Denna förändring gjordes i syfte att få fler föräldrar att utnyttja möjligheten att ha samarbetsamtal och på så sätt föra bort tvisterna från domstolarna. I förarbetets utredning visades nämligen att föräldrar som har samarbetsamtal i ett tidigt skede har störst utsikter att nå en överenskommelse.²⁷

3.2 Begreppet ”barnets boende”

Med barnets boende menas dess faktiska bosättning. Att barnet tillfälligt är borta till exempel på grund av lov ändrar inte boendet.²⁸ För att utreda var barnet bor skall flera omständigheter vägas in, bland annat folkbokföringen, hur länge barnet vistas hos var och en av föräldrarna och var det förvarar sina tillhörigheter.²⁹ Bestämmelserna i Föräldrabalken bygger på uppfattningen att barn har behov av nära och goda relationer till båda sina

²⁴ Rejmer, s. 141.

²⁵ SOU 1995:79, s. 88.

²⁶ Prop. 1997/98:7 s. 56.

²⁷ Prop. 1997/98:7 s. 44.

²⁸ Prop. 1997/98:7, s. 57.

²⁹ NJA 1998 s. 267, se särskilt s. 271.

föräldrar även om dessa bor isär.³⁰ Samarbete mellan föräldrar kan i många fall medverka till att skapa trygghet för barnet.³¹ Föräldrarna kan vid en separation, om de vill att boendet för barnet skall regleras, antingen vända sig till domstolen för att få ett avgörande eller till socialtjänsten för att få ett godkännande av en överenskommelse.³²

Det är viktigt att föräldrarna efter en skilsmässa eller en separation har möjlighet att på lika villkor vara delaktiga och ansvariga i barnets liv. En lösning kan vara att barnet bor i stort sett lika mycket hos båda föräldrarna, så kallat växelvis boende eller delat boende. Denna lösning är ganska ovanlig i Sverige, mellan 1993 och 2001 ökade visserligen antalet barn som bodde växelvis från 4 procent till 17 procent av alla barn till separerade föräldrar. År 2001 var det 78 000 barn, det vill säga 4,5 procent av alla barn mellan 0-17 år som bodde växelvis.³³

3.3 Lagstiftning

Genom ändringen i Föräldrabalken den 1 oktober 1998 markeras tydligare i lagen att barnets bästa alltid skall finnas med som en utgångspunkt i bedömningen. I FB 6 kap. 2a § stadgas nämligen att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad om barn, barns boende och umgänge. Denna paragraf knyter an till artikel 3 i FN: s konventionen om barnens rättigheter. Det måste i varje enskilt fall göras en noggrann prövning om vad som är det bästa för barnet och med hänsyn till de individuella omständigheterna som råder i just det aktuella fallet.³⁴ En annan viktig omständighet är barnets vilja som, enligt FB 6 kap. 2b §, måste tas hänsyn till vid frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

Som nämnts tidigare i uppsatsen bygger vårdnads-, boende- och umgängesbestämmelserna i Föräldrabalken på uppfattningen att barn har behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar även om dessa bor isär. Barnets behov kan självklart variera från år till år, men utgångspunkten är att domstolen skall besluta efter vad som är bäst för barnet.³⁵

Domstolen har enligt FB 6 kap. 14 a § rätt att på talan av någon av föräldrarna eller båda besluta om vem barnet skall bo hos, under förutsättning att föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet. Enligt lagens förarbeten kan dock domstolen ta upp frågan om ett barns boende utan att någon av föräldrarna har framställt yrkande om det. Rätten kan också besluta om att barnet skall bo växelvis hos sina föräldrar. Denna möjlighet anses enligt förarbetena framgå av yttrycket ”vem av föräldrarna” i

³⁰ Prop. 1997/98:7, s. 49.

³¹ Socialstyrelsen, Växelvis boende, 2003, s. 41.

³² Wickström, 1998, s. 57.

³³ Socialstyrelsen, Växelvis boende, 2003, s. 10.

³⁴ Sjösten, s. 42.

³⁵ Prop. 1997/98:7 s. 49.

lagtexten.³⁶ Precis som med den gemensamma vårdnaden kan detta beslut ske mot en förälders vilja, om det är det bästa för barnet.³⁷ Enligt FB 6 kap. 15 a § får rätten även besluta om umgänge.

Enligt FB 6 kap. 14 a § 2 st. har föräldrarna en möjlighet att avtala om boendet. Avtalet skall gälla och kunna verkställas som ett lagakraftvunnet domstolsavgörande om det är skriftligt och socialnämnden godkänner det. Socialnämnden skall emellertid endast godkänna avtalet om innehållet stämmer överens med vad som är bäst för barnet.

3.4 Växelvis boende

Med uttrycket växelvis boende menas att barnet vistas ungefär lika mycket, samt har ett varaktigt boende, hos båda föräldrarna. Barnets försörjning bör även vara delat lika mellan föräldrarna. Barnets folkbokföring kan trots detta endast vara hos en av förälder.³⁸ I NJA 1998 s. 267 har Högsta domstolen slagit fast att ett barn som endast bor hos den ena föräldern en tredjedel av tiden inte anses bo växelvis. Då är det istället fråga om umgänge. Det är viktigt att vid en bedömning om barnet bor växelvis eller inte ta hänsyn till andra omständigheter än vistelsetiden.³⁹ Det aktuella rättsfallet behandlade frågan om en pappa till två barn var skyldig att betala underhållsbidrag eller om barnen ansågs bo växelvis hos föräldrarna. Enligt FB 7 kap. 2 § 1 st. skall en förälder betala underhållsbidrag till barnet under förutsättning att föräldern inte har vårdnaden om barnet och inte heller varaktigt bor tillsammans med barnet. I det aktuella fallet kom HD fram till att barnen under en period hade vistats en tredjedel av den totala tiden hos pappan. Trots detta ansåg HD ”Med tanke på att mamman är ensam vårdnadshavare och barnen har bott under en betydligt större del av tiden hos henne än hos pappan är dessa omständigheter inte tillräckliga för att det skall anses att fadern har bott varaktigt tillsammans med barnen”. Han är därför skyldig att betala underhållsbidrag till barnen.”⁴⁰ HD lägger alltså även stor vikt vid att mamman var ensam vårdnadshavare, eftersom det är hon som vårdnadshavare som har hela ansvaret för barnets personliga förhållanden.⁴¹

Växelvis boende är, som jag nämnt ovan, ganska ovanligt, då det krävs att föräldrar efter en skilsmässa eller separation kan samarbeta med varandra. Man kan fråga sig om detta är möjligt om domstolen beslutar att barnet skall bo växelvis mot en förälders vilja såsom skedde i den opublicerade domen från Hovrätten för Övre Norrland 1998-12-08, T 87-98. Pappan yrkade i det

³⁶ Prop. 1997/98:7 s. 112.

³⁷ Prop. 1997/98:7 s. 112.

³⁸ Socialstyrelsen, Växelvis boende, Att bo hos både pappa och mamma fast de inte bor ihop, 2003, s. 10.

³⁹ Ds 1999:30, s. 41.

⁴⁰ NJA 1998 s. 267, se särskilt s. 274.

⁴¹ Ds 1999:30, s. 40.

aktuella fallet att vårdnaden skulle vara gemensam och att den treåriga dottern skulle bo växelvis hos föräldrarna. Mamman motsatte sig gemensam vårdnad och hävdade att växelvis boende skulle bli för jobbigt för dottern. Mamman ansåg också att växelvis boende inte skulle fungera då hon och pappan hade olika åsikter om det mesta.⁴² Trots detta hade parterna ändå lyckats att enas om ett relativt omfattande och till synes fungerande umgänge mellan barnet och pappan. Hovrätten gjorde därför bedömningen att föräldrarnas motsättningar inte var så djupa att det talade mot gemensam vårdnad. Vidare fann Hovrätten att det förelåg en god och nära relation mellan far och dotter samt att gemensam vårdnad skulle stärka denna relation och poängtera vikten av föräldrarnas gemensamma ansvar för dottern. Hovrätten kom även fram till att det bästa för dottern vore om boendet var delat på så sätt att hon skulle bo i lika stor utsträckning hos båda sina föräldrar.⁴³

Redan i allmänna råd från Socialstyrelsen 1985 ger de sin bild av hur det växelvisa boendet bör tillämpas. Socialstyrelsen påpekar betydelsen av att boendefrågan avgörs i samråd med barnet; detta är viktigare ju äldre barnet är. Om det beslutas att barnet skall bo växelvis förutsätter det att föräldrarna bor nära varandra, så att barnet bland annat kan upprätthålla sina kamratkontakter och slippa långa påfrestande resor. Även om denna förutsättning är uppfylld kan barnet ändå känna en otrygghet i och med ständiga uppbrott. Boendefrågan bör inte heller ses som oföränderlig, utan i takt med att barnet utvecklas kan också behovet av en viss förälder skifta.⁴⁴

Ibland kan det uppstå situationer där föräldrarna försöker skapa rättvisa dem emellan genom att komma överens om att barnet skall bo växelvis, att båda föräldrarna på så sätt skall få ha hand om barnet. Detta behöver dock inte betyda att barnets bästa förbises, men det är enligt Wickström⁴⁵ viktigt att socialtjänsten och andra aktörer som medverkar vid beslut om barnets boende är uppmärksamma. Det är nödvändigt att det i varje enskilt fall sker en prövning, vilken lösning som är bäst för just det barnet.

Barnombudsmannen anser att barn upp till tre år behöver rutiner, lugn och stabilitet. De måste långsamt vänja sig vid de nya förhållanden som en separation mellan föräldrarna innebär. De allra minsta barnen bör bo på ett ställe och ha umgänge med den andra föräldern på dagtid. Kontakten mellan den förälder som inte är boföräldern och barnet skall vara tät. Barnombudsmannen påpekar dock att detta endast skall ses som allmänna riktlinjer samt att varje fall måste bedömas utifrån barnets bästa och inte efter föräldrarnas önskemål.⁴⁶

⁴² Dom från Hovrätten för Övre Norrland 1998-12-08, T87-98, s. 3-4.

⁴³ Dom från Hovrätten för Övre Norrland 1998-12-08, T87-98, s. 5.

⁴⁴ Allmänna råd från socialstyrelsen 1985:2, vårdnad och umgänge, Samarbetssamtal och vårdnadsutredningar, s. 23.

⁴⁵ Wickström, 1998, s. 25.

⁴⁶ Barnombudsmannen, Barndom pågår, s. 113-114.

Om små barn skall bo växelvis krävs det att föräldrarna har tålamod i början och bygger upp en kontakt mellan dem och barnet. Den ena föräldern kan börja med umgänge som gradvis ökas så att det så småningom går över till att barnet bor lika mycket hos båda föräldrarna. Det här gäller särskilt i fall då föräldrarna aldrig har levt tillsammans under barnets levnadstid.⁴⁷

Föräldrar som har valt att barnet skall bo växelvis är ofta positiva till detta.⁴⁸ Det kan emellertid finnas både fördelar och nackdelar för barnet och för föräldrarna med det växelvisa boendet. Det finns väldigt lite forskning på vad som egentligen är bäst för barnet, att bo hos en förälder och ha umgänge med den andra eller att bo i stort sett lika mycket hos båda föräldrarna. Det som kan konstateras är att barn under det första levnadsåret bör ha ganska oavbruten kontakt med åtminstone en vårdande vuxen.⁴⁹

3.4.1 Fördelar

1998 års reform av Föräldrabalken har föranlett Socialstyrelsen, på uppdrag av regeringen, att undersöka i stort vad växelvis boende egentligen innebär för barn.⁵⁰ Socialstyrelsen har bland annat kommit fram till att det finns många fördelar med det växelvisa boendet. En av de största fördelarna är att barnet har kunnat bibehålla kontakten med båda föräldrarna. Föräldrarna tar genom det växelvisa boendet tillsammans hand om barnet, vilket gör det enklare för dem och de kan på så vis även få mer tid för sina egna behov.⁵¹ Socialstyrelsen påpekar också att ”Växelvis boende är inte bra eller dåligt, det blir vad föräldrarna gör det till”⁵².

Föräldrarna måste så långt som möjligt försöka skapa en ”konfliktfri zon” kring föräldraskapet. Detta är särskilt viktigt då växelvis boende beslutats av domstol mot en förälders vilja. Det är föräldrarna själva och inte domstolen som måste sträva efter att hålla barnet utanför sina konflikter.⁵³

Enligt makarna Bente och Gunnar Öberg⁵⁴ är det mycket som talar för det växelvisa boendet, men de säger också att det är tre krav som måste vara uppfyllda för att ett barn skall må bra av att bo i två hem. För det första måste föräldrarna bo ganska nära varandra, så att barnet kan gå på samma skola/förskola och leka med samma kompisar på båda ställena. Det andra kravet är att föräldrarna skall vilja detta och inte minst barnet skall vilja bo växelvis hos sina föräldrar. Det tredje kravet, som enligt makarna Öberg är det viktigaste, är att relationen mellan föräldrarna präglas av respekt för

⁴⁷ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 43.

⁴⁸ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 8.

⁴⁹ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 19.

⁵⁰ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 3.

⁵¹ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 40.

⁵² Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 44.

⁵³ RH 1999:100.

⁵⁴ Familjeterapeuter.

varandra. Det är av stor betydelse att föräldrarna inte är fienden, utan att de kan samarbeta om vardagliga ting som rör barnet.⁵⁵

Det finns som sagt många fördelar med det växelvisa boendet bland annat får barnet då en möjlighet att behålla vardagslivet med båda föräldrarna, vilket förhindrar att man blir främlingar för varandra. Barnet får istället uppleva att det är älskat och nödvändigt för båda föräldrarna. Barnet slipper också ha dåligt samvete för att det väljer en förälder framför den andra, vilket är en väldigt vanlig känsla hos många skilsmässobarn. Skilsmässan känns då inte heller som en stor förlust för barnet eftersom det inte har förlorat någon älskad och viktig person i sitt dagliga liv.⁵⁶

3.4.2 Nackdelar

Det finns naturligtvis även nackdelar med det växelvisa boendet, även om dessa nackdelar för barnen, enligt makarna Öberg, har visat sig handla mest om praktiska problem.⁵⁷ Är föräldrarna osams kan det emellertid i många fall vara omöjligt att utöva växelvis boende. Barnet kommer då ofta i kläm och vet inte riktigt vilken sida det skall välja, lojalitetskonflikten för barnet blir mera påtaglig och smärtsam.⁵⁸

Torgny Gustafsson⁵⁹ anser att barn under tre år inte bör bo växelvis. Argumentet för detta är att barn i denna ålder är ”för sin utveckling beroende av att ha en stabil situation, återkommande och igenkännbara rutiner och trygga, stabila primära föräldrarelationer”.⁶⁰ Hans åsikter har dock av många framhållits som gammalmodiga och inte förankrade i modern kunskap om utvecklingspsykologi.⁶¹

Om föräldrarna bor långt ifrån varandra finns det många nackdelar att peka på. Bland annat kan barnet tvingas att göra långa resor mellan varje byte. Det kan också bli problem för barnet att behålla kompisar och fritidsaktiviteter om det hela tiden måste byta hem.⁶² För barn i skolåldern är det i stort sett omöjligt med långa avstånd mellan föräldrarna, då det inte kan förväntas att barnet skall gå i två olika skolor.⁶³

Det krävs stor anpassningsförmåga hos ett barn som bor växelvis och det kan ta tid att vänja sig vid att pendla mellan hemmen även om föräldrarna bor nära varandra.⁶⁴ Barnet kan längta efter en fast punkt, att bryta upp från det ena hemmet för att förflytta sig till det andra kan kännas besvärligt. Det

⁵⁵ Svensson

⁵⁶ Öberg & Öberg, 2000, s. 144.

⁵⁷ Öberg & Öberg, 2002, s. 84.

⁵⁸ Öberg & Öberg, 2002, s. 235-236 och Ds 1999:57, Bilaga 1, s. 131-136.

⁵⁹ Barnpsykiater.

⁶⁰ Ds 1999:57, Bilaga 1, s. 136.

⁶¹ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 23-24.

⁶² Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 40.

⁶³ Ds 1999:57, Bilaga 1, s. 136.

⁶⁴ Öberg & Öberg, 2000, s. 121.

växelvisa boendet kan många gånger av barnet upplevas som rörigt och det kan bli irriterat över att saker är på fel plats när de behövs.⁶⁵ Ibland får dessa problem lösas genom att barnet har två uppsättningar av till exempel kläder.⁶⁶

En annan stor nackdel är naturligtvis också om rättvisetänkandet mellan föräldrarna har tagit överhand och de inte sett vad som egentligen är bäst för barnet. Då kan barnet lätt bli en bricka i ett spel som styrs av föräldrarna.⁶⁷ Ett annat problem kan vara om föräldrarna håller hårt på till exempel varannan vecka principen och vägrar att göra några undantag, vilket då går ut över barnet som ofta vill ha det mer flexibelt och få bestämma lite själv.⁶⁸ Föräldrarna får inte vara alltför låsta i sin uppgörelse, utan måste i takt med att barnet förändras vara beredda på att ändra förhållandena.⁶⁹

3.5 Avslutande kommentar

Med växelvis boende kan föräldrarna skapa en god uppväxtmiljö för barnet, under förutsättning att valet av boendeform har tillkommit av rätt anledning. Det växelvisa boendet skall inte vara ett resultat av att ingen av föräldrarna vill känna sig som en förlorare och därför går med på delat boende. Det skall istället vara följderna av att båda föräldrarna sett till vad som är det bästa just för deras barn.

Det som allra främst talar emot ett växelvis boende är således om föräldrarna inte kan vara sams. Det är inte heller bra om de bor långt ifrån varandra, så att bytet minskar barnets möjlighet till varaktiga kamratkontakter och fritidsintressen. Växelvis boende skall naturligtvis inte heller förekomma om barnet blir misshandlat av den ena föräldern eller om en av föräldrarna av något annat skäl är att anses som olämplig.

Som skilsmässobarn och växelvis boende har jag upplevt både för- och nackdelar. Det viktigaste är ändå att föräldrarna är lyhörda för barnets behov och gör vad som är bäst för varje enskilt barn.

⁶⁵ Öberg & Öberg, 2002, s. 69.

⁶⁶ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 42.

⁶⁷ Ds 1999:57, Bilaga 1, s. 136.

⁶⁸ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 33.

⁶⁹ Öberg & Öberg, 2002, s. 222.

4 Barnets bästa och dess rätt att komma till tals vid beslut om dess boende.

4.1 Lagstiftning

Lagstiftningen i Sverige har, som jag tidigare nämnt, utvecklats mot större och större hänsynstagande till barn. I FB 6 kap 1 § stadgas barnets grundläggande rättigheter, nämligen att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. De skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Redan innan förändringarna av föräldrabalken 1998 skulle hänsyn tas till barnets bästa, men någon övergripande paragraf fanns dock inte innan den 1 oktober 1998. I FB 6 kap. 2 a § stadgas att barnets bästa skall vara avgörande vid alla frågor som rör vårdnad om barn, barns boende och umgänge. Denna paragraf utgår från Barnkonventionens artikel 3, som stadgar den grundläggande principen om att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn.⁷⁰ Barnets vilja är också en viktig omständighet som, enligt FB 6 kap. 2 b §, måste tas hänsyn till vid avgöranden som rör frågor om barnets vårdnad, boende och umgänge. Tanken bakom införandet av FB 6 kap. 2 a § var att ytterligare poängtera att det är barnets bästa som skall vara viktigast vid dessa avgöranden. När det enligt förarbetena gäller vårdnad, boende och umgänge finns det således inga andra intressen som kan ta över.⁷¹

Det finns ingen definition eller något bestämt angivande i lagtexten vad som skall anses vara barnets bästa. Vad som är barnets bästa förändras över tiden och bedömningen av begreppet barnets bästa är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Det är således inte möjligt att i lagtext klart uttrycka innebörden av begreppet.⁷² I FB 6 kap. 2 a § 2 st. samt 2 b § finns det dock uppräknat vissa omständigheter som skall beaktas, bland annat barnets behov av en god kontakt med båda sina föräldrar, men det är naturligtvis ingen fullständig uppräkning. Allt som gäller barnets psykiska och fysiska hälsa och utveckling måste tas hänsyn till vid en bedömning.⁷³ Alla inblandade, föräldrar, ombud, socialtjänsten, domstolen och olika experter kan naturligtvis ha olika syn på vad som är barnets bästa.⁷⁴ I propositionen 1997/98:7 framhålls det också att det är omöjligt att objektivt fastslå vad som är det bästa för barnet. ”I sådana fall blir det till

⁷⁰ Ewerlöf & Sverne, s. 35.

⁷¹ Prop. 1997/98:7, s. 104.

⁷² Ds 1999:57, s. 88.

⁷³ Prop. 1997/98:7, s. 104.

⁷⁴ Singer, s. 91.

sist domstolens respektive socialnämndens uppfattning, antaganden och bedömningar som blir avgörande”.⁷⁵

När föräldrar skiljer sig eller separerar kan det uppstå problem om vem barnet skall bo hos. I de allra flesta fall kommer föräldrarna själva fram till bra lösning. I de fall som går till domstol kommer många föräldrar fram till en överenskommelse utan att domstolen behöver bestämma i frågan. Detta kan enligt Lars Eklycke⁷⁶ bero på domarens relativt långtgående och flexibla processföring. Domstolen vill inte gärna behöva bestämma hur barnets boende skall se ut, utan förespråkar gärna och arbetar därför aktivt för att överenskommelser skall träffas mellan föräldrarna.⁷⁷

4.2 Domstolens bedömning

Domstolen kan, som jag redogjort för ovan, besluta om vem av föräldrarna barnet skall bo tillsammans med. Avgörande för domstolens bedömning bör alltid vara barnets bästa. Ett beslut om boendet kan bli aktuellt när föräldrar med gemensam vårdnad inte kan komma fram till en lösning om var barnet skall bo eller när de har träffat en överenskommelse och vill ha denna fastställd av domstolen. Om domstolen mot en förälders vilja har beslutat att vårdnaden skall vara gemensam kan det också bli aktuellt att besluta om barnets boende. Det kan även enligt förarbetena finnas anledning för domstolen att ta upp frågan om boende med parterna trots att ingen av dem framställt yrkande om boendet.⁷⁸

Domstolen har en skyldighet att enligt FB 6 kap. 19 § se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillbörligt utredda. Socialnämnden skall enligt samma paragraf ges tillfälle att yttra sig och om det behövs ytterliggare utredning för att avgöra tvisten skall rätten uppdra åt socialnämnden att göra en sådan.

Domstolens rätt att avgöra hur boendet skall utformas innefattar även en möjlighet för domstolen att besluta om att barnet skall bo ungefär lika mycket hos båda föräldrarna, växelvis boende. Rätten måste i sådana fall också besluta exakt hur det växelvisa boendet skall utformas.⁷⁹ Enligt Lars Eklycke är domstolarna emellertid mycket restriktiva i sin bedömning vad gäller det växelvisa boendet. Om en av föräldrarna motsätter sig växelvis boende krävs det starka skäl för att en domstol skall döma till detta.⁸⁰ Det förekommer dock, som kan ses i det ovan refererade rättsfallet från Hovrätten för övre Norrland dom 1998-12-08, mål T87/98. Hovrätten beslutade mot mammans vilja att barnet skulle bo växelvis hos sina

⁷⁵ Prop. 1997/98:7, s. 104.

⁷⁶ Lagman vid Falu tingsrätt.

⁷⁷ Intervju med lagman Lars Eklycke.

⁷⁸ Prop. 1997/98:7, s. 112.

⁷⁹ Prop. 1997/98:7, s. 112-113.

⁸⁰ Intervju med lagman Lars Eklycke.

föräldrar, eftersom detta ansågs som det mest naturliga och det bästa för barnet.⁸¹ Detsamma skedde i en dom från Falu tingsrätt 2003-11-27, T 2607-02. Även i detta fall motsatte sig mamman ett växelvis boende då hon ansåg att detta boende var skadligt för barnen. Hon menade att barnen behövde en fast punkt som kunde ge dem stabilitet och trygghet i tillvaron. Pappan däremot hävdade att det växelvisa boendet, som de hittills hade tillämpat, hade fungerat bra. Hans åsikt var att barnen mådde dåligt med anledning av föräldrarnas konflikt och inte på grund av boendesituationen. Socialtjänsten uttalade sig i sin utredning att växelvis boende var olämpligt på grund av föräldrarnas konflikt samt att detta kan skapa problem för barnen i längden. Trots detta gjorde tingsrätten bedömningen att det inte framkommit tillräckliga skäl för att ändra på de förhållanden som gällt med växelvis boende för barnen. Tingsrätten bestämde även att barnen skulle bo två veckor i taget hos vardera förälder i stället för en vecka som de tidigare hade gjort. Domstolen ansåg att en sådan lösning hade flera fördelar, bland annat skapades en större kontinuitet för barnen med färre uppbrott samt att antalet tillfällen då bråk mellan föräldrarna skulle kunna uppstå inför barnen minskades.⁸²

Domare i familjerättsliga mål har kritiserats av bland annat Ewerlöf som anser att domare och nämndemän ofta saknar kompetens i frågor om vilka behov ett barn har. Ewerlöf föreslår att domare och nämndemän borde genomgå kurser där de får lära sig mer om barn av till exempel barnpsykologer.⁸³ Även makarna Öberg kritiserar domarna, de anser att familjerna bör få annan hjälp än domstolens juridiska hantering av ärendet. Då de som arbetar med juridik inte har de kunskaper som behövs för att avgöra vad som är bäst för ett barn. Gunnar och Bente Öberg vill att det skall införas en "familjedomstol" där vikten skall läggas på förståelse, kompromiss och samarbete. Med en sådan domstol skulle det kanske, enligt makarna Öberg, kunna få bort stämpeln om att en förälder vinner allt och den andra känner sig som en förlorare.⁸⁴

4.2.1 Barnets bästa vid domstolsavgörande

Domstolen skall, som jag nämnt ovan, vid tvister om barnets boende alltid se till vad som är bäst för barnet. Närmare bestämt till barnets behov av en god och nära kontakt med båda sina föräldrar, de skall även ta hänsyn till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling.⁸⁵ Domstolen skall också beakta risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa enligt FB 6 kap. 2 a § 2 st. Det behöver inte vara ställt utom rimligt tvivel att barnet kommer att fara illa, utan det räcker alltså med att det finns en risk.⁸⁶

⁸¹ Dom från Hovrätten för Övre Norrland 1998-12-08, T87-98, s. 5.

⁸² Dom från Falu tingsrätt 2003-11-27, T 2607-02, s. 3-5.

⁸³ Socialstyrelsen, växelvis boende, 2003, s. 24.

⁸⁴ Öberg & Öberg, 2002, s. 229.

⁸⁵ Prop. 1997/98:7, s. 113.

⁸⁶ Sjösten, s. 44.

För att domstolen skall kunna bedöma vad som är barnets bästa måste de i de flesta fall inhämta utredning i någon form. Formen på utredningen skall avgöras från fall till fall. Är föräldrarna inte överens om boendet krävs det en mer omsorgsfull utredning än om föräldrarna är överens.⁸⁷ Även om föräldrarna är överens skall alltså domstolen besluta efter barnets bästa. Om föräldrarna är eniga har dock domstolen normalt sett ingen anledning att ifrågasätta överenskommelsen.⁸⁸

Bara för att det i regel är barnets bästa att ha en god och nära kontakt med båda sina föräldrar behöver det inte alltid vara så. Det är mycket viktigt att domstolen gör en noggrann bedömning i varje enskilt fall och ser till att barnets behov blir tillgodosedda, så att det inte blir föräldrarnas behov och intressen som avgör.⁸⁹

4.2.2 Barnets vilja vid domstolsavgörande

Barnets egen uppfattning och egna önskemål är också en viktig faktor när beslut om boende skall fattas. Enligt FB 6 kap. 2 b § skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. I situationer där det är väldigt svårt att avgöra vad som är bäst för barnet kan barnets vilja såsom enda omständighet vara avgörande för domstolens beslut.⁹⁰

Det finns ingen lagreglerad åldersgräns för när ett barns vilja om vem den skall bo hos skall få större betydelse än ett yngre barns önskemål. Huvudprincipen är emellertid att när barnet fyllt 12 år eller uppnått motsvarande mognad skall dess önskemål respekteras. Denna 12 års gräns har vuxit fram med stöd av grunderna för verkställighetsreglerna i FB 21 kap. 5 §.⁹¹ Där stadgas att verkställighet av ett beslut inte får ske om ett barn som fyllt 12 år motsätter sig detta, om det inte är nödvändigt på grund av barnets bästa.

Domstolen har en skyldighet att ta reda på barnets egna synpunkter. För att ta reda på barnets inställning måste det finnas någon form av utredning. I FB 6 kap. 19 § stadgas, som jag nämnt ovan, att domstolen skall se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir skäligen utredda. Det är enligt samma paragraf upp till domstolen att avgöra om det räcker med att socialnämnden ges tillfälle att yttra sig eller om det skall införskaffas ytterligare utredning. Utredaren skall i enlighet med FB 6 kap. 19 § 4 st. försöka klarlägga barnets inställning och redovisa den för rätten. Det går inte att säga en exakt ålder för när det är lämpligt att ta reda på barnets inställning, utan det är utredarens uppgift att i varje enskilt fall göra en

⁸⁷ Prop. 1997/98:7, s. 56.

⁸⁸ Prop. 1997/98:7, s. 113.

⁸⁹ Sjösten, s. 46.

⁹⁰ Prop. 1997/98:7, s. 105.

⁹¹ Schiratzki, 2002, s. 112.

bedömning utifrån hur moget barnet är.⁹² Är föräldrarna överens samt om det inte heller har framkommit att barnet har någon annan uppfattning behövs emellertid ingen utredning.⁹³

För att ta reda på ett barns inställning finns det även en möjlighet att höra barnet i rättssalen. Detta skall dock tillämpas med stor försiktighet. Barnet får enligt FB 6 kap. 19 § 5 st. höras i rätten om särskilda skäl talar för det och om det är uppenbart att barnet inte tar skada av att höras i rätten. Bestämmelsen används sällan och då främst om en tonåring själv begär att få höras.⁹⁴ Det normala är emellertid att barnets inställning kommer fram genom utredning av socialtjänsten.⁹⁵ Om barnet trots allt skall höras i rätten skall det inte behöva ta direkt ställning i föräldrarnas konflikt och det är viktigt att barnet inte utsätts för någon press.⁹⁶

4.3 Granskning av domar i Malmö och Falu tingsrätt

År 2002 behandlades barns boende i 23 stycken domar i Malmö tingsrätt. Av dessa 23 mål var föräldrarna överens i 21 stycken. Det vill säga att domstolen i 21 domar endast fastställde föräldrarnas överenskommelse och i de övriga två tog beslut angående barns boende. I de fall där föräldrarna inte var överens dömde tingsrätten i det ena fallet att barnet skulle bo hos pappan. I detta mål hade ingen av föräldrarna yrkat växelvis boende. I det andra fallet var det även där pappan som fick boendet, då det handlade om en sjuntonårig pojke som klart uttryckte sin vilja att bo hos sin pappa.

I Falu tingsrätt var det samma år 34 stycken domar som på ett eller annat sätt behandlade barns boende. I 29 av dessa fall kom föräldrarna fram till en överenskommelse som tingsrätten sedan fastställde. I de övriga 5 målen var utgången något skilda. I 3 av dessa fall beslutades det att mamman skulle vara boförelärd efter att båda föräldrarna yrkat om boendet. I ett av de fem målen fick pappan boendet, efter att barnets vilja gavs en avgörande betydelse. I det femte fallet rörde det sig om två barn där pappan blev boförelärd åt det ena barnet och mamman åt det andra, även där lades stor vikt vid det ena barnets vilja.

Av Malmö tingsrätts 23 domar rörande boende för året 2002 beslutades det om växelvis boende i 5 fall efter överenskommelser av föräldrarna. I Falu tingsrätt beslutades det i 6 fall om växelvis boende efter föräldrarnas överenskommelse. Det fanns således inget fall i dessa två tingsrätter under året 2002 där rätten mot en förälders vilja dömde till växelvis boende.

⁹² Prop. 1994/95:224, s. 33.

⁹³ Prop. 1994/95:224, s. 35.

⁹⁴ Ewerlöf & Sverne, s. 72.

⁹⁵ Sjösten, s. 193.

⁹⁶ Ewerlöf & Sverne, s. 72.

4.4 Avslutande kommentar

Att det i lagstiftningen klart och tydligt står att det är barnets bästa som skall vara det avgörande är mycket bra, under förutsättning att det går till så i verkligheten också. Av de mål jag har granskat har domstolarna inte gjort någon prövning om vad som egentligen är bäst för barnet, då föräldrarna för det mesta har kommit överens. Den mest vanliga formuleringen av domskälen som jag stött på är följande: ”Det framstår som mest förenligt med barnets bästa att döma i enlighet med parternas överenskommelse om boendet.” I de flesta fall är det säkert så, men domstolen måste ändå vara väldigt noggrann i sin bedömning, då inget barn är det andra likt.

I vissa domar har rätten helt gått på barnets vilja, vilket jag tycker är bra. I dessa fall är det dock betydelsefullt att utredning i målet är tillförlitlig. Domstolens roll i mål om barns boende m.m. är som sagt väldigt viktig. Det är därför av stor vikt att de som sitter i rätten är väl insatta i de mål de skall döma i.

Att döma till växelvis boende mot en förälders vilja är jag väldigt tveksam till. Ett påtvingat samarbete har betydligt sämre förutsättningar än ett frivilligt val, det bästa vore naturligtvis om föräldrarna själva kom överens. Kanske bör föräldrarna tvingas att ta hjälp av socialtjänsten för att nå en överenskommelse om barnets boende.

5 Samarbetssamtal och avtal

5.1 Barnets bästa i samarbetssamtalen

Om föräldrarna fastnat i diskussionerna om hur vårdnaden, boendet eller umgänget skall se ut och har svårt att komma vidare har de möjlighet att vända sig till socialtjänsten för samarbetssamtal. Kommunerna är skyldiga att erbjuda samarbetssamtal och föräldrarna kan själva begära att få sådana samtal. Genom samarbetssamtal får föräldrarna under sakkunnig ledning tillfälle att nå fram till samförståndslösningar och diskutera hur de i fortsättningen skall lösa sina konflikter. De får även hjälp med att göra överenskommelser eller att skriva avtal om vårdnaden, boendet och umgänget.

5.1.1 Historik

De kommunala familjerättsenheternas arbete har förändrats mycket de senaste 35 åren. Före 1970 handlade arbetet mest om ogifta kvinnor och deras barn, om fastställande av faderskap och underhåll. Det förekom även medling som hjälp till makar som befann sig i konflikt och syftet var att uppnå förlikning. Medlingen var då en förutsättning för att mål om hemskillnad skulle tas upp av rätten.⁹⁷ I början på 1970-talet startade socialtjänsten med att försöka hjälpa föräldrar att själva ta ansvar för barnets förhållande efter en separation och inte skjuta över beslutet på myndigheter och domstolar. Förutom att skilsmässor blev mer frekventa var den främsta orsaken till detta att barnets situation uppmärksammades mer och mer och vikten av att barnet hade kontakt med båda sina föräldrar efter en separation. Efter undersökningar av Socialstyrelsen 1979 visades det sig att de flesta kommuner som deltog i undersökningen genomförde samtal med föräldrar under utredning. Begreppet samarbetssamtal började ta sin form och diskuterades vid olika tillfällen.⁹⁸

Arbetet med vårdnads-, boende- och umgängesfrågor har som jag nämnt ovan förändrats under en rad år, men en gemensam utgångspunkt har dock varit att det i en eller annan form skulle bedrivas samtal som syftar till att föräldrarna skall komma överens. Samarbetssamtalen har i de olika kommunerna utformats lite olika.⁹⁹ 1985 definierade Socialstyrelsen samarbetssamtal som ett samtal som syftar till att föräldrarna skall nå en överenskommelse och bättre kunna samarbeta om barnet. Samtalen skall

⁹⁷ Socialstyrelsen, Samarbetssamtal – socialt arbete med föräldrar, SoS-rapport 2000:7, s. 11.

⁹⁸ SOU 1995:79, s. 266-267.

⁹⁹ Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2, Vårdnad och umgänge, Samarbetssamtal och vårdnadsutredningar, s. 69.

vara frivilliga och klart strukturerade.¹⁰⁰ Samtalen gick från att i början av 1970-talet vara ett terapeutiskt familjesamtal där konflikterna bearbetades till att bli ett strukturerat samtal med syfte att föräldrarna skall lära sig att förhandla och träffa överenskommelser kring barnet. Arbetet med samarbetssamtal fortsatte även under andra delen av 1980-talet och en rad undersökningar gjordes. Detta resulterade framför allt i en proposition och en efterföljande lagändring 1991.¹⁰¹ Kommunerna är sedan den 1 mars 1991 enligt SoL 12 a § skyldiga att erbjuda de föräldrar som så önskar möjlighet till samarbetssamtal.

Genom att erbjuda föräldrar möjligheten att ha samarbetssamtal skall förhoppningsvis antalet tvister i domstolarna minska. Tvisterna i domstolen trappar ofta upp redan svåra konflikter, men med hjälp av samarbetssamtalen skall föräldrarna komma överens om en lösning av vårdnaden och tillhörande frågor. Möjligheten för föräldrarna att med socialnämndens hjälp avtala om vårdnaden gäller endast om åtminstone en av föräldrarna redan har vårdnaden.¹⁰²

5.1.2 Gällande rätt

Arbetet med vårdnads-, boende- och umgängesfrågor har, som jag redogjort för ovan, förändrats mycket genom åren. En gemensam utgångspunkt har dock i hela landet varit att det skall bedrivas samtal i en eller annan form som syftar till att föräldrarna skall komma överens. Dessa så kallade samarbetssamtal har utformats lite olika beroende på vilka resurser som finns i kommunerna.¹⁰³ I mindre kommuner har ofta socialsekreterare både hand om familjerättsfrågor och andra frågor inom socialtjänsten. Medan det i de flesta större kommuner inom socialtjänsten har inrättats särskilda familjerättsenheter eller specialiserade familjerättssekreterare. Allt fler föräldrar väljer att använda sig av samarbetssamtal. Från början var det främst föräldrapar med djupgående konflikter som vände sig till familjerättsenheterna för hjälp, men nu är det även par som är undrande och i behov av råd som önskar samarbetssamtal. Av de föräldrar som skiljer sig eller separerar använder sig ungefär en fjärdedel av samarbetssamtal för att komma fram till den bästa lösningen när det handlar om barnets vårdnad, boende och umgänge.¹⁰⁴

Samarbetssamtal bör vara den första åtgärd som vidtas när föräldrar vid en separation eller skilsmässa inte kan komma överens i frågor rörande vårdnad, boende eller umgänge. Ju tidigare samtalen blir av, desto större är

¹⁰⁰ Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2, Vårdnad och umgänge, Samarbetssamtal och vårdnadsutredningar, s. 74.

¹⁰¹ SOU 1995:79, s. 268.

¹⁰² Prop. 1997/98:7 s. 80.

¹⁰³ Allmänna råd från socialstyrelsen 1985:2, vårdnad och umgänge, Samarbetssamtal och vårdnadsutredningar, s. 69.

¹⁰⁴ Socialstyrelsen, Samarbetssamtal – socialt arbete med föräldrar, SoS-rapport 2000:7, s. 10.

chansen att föräldrarna kan komma fram till en lösning. Tar det för lång tid kan konflikten trappas upp ytterligare.¹⁰⁵ Kommunerna har en viktig uppgift i att se till att väntetiden för samtalen blir kort. Det är också av stor betydelse att samarbetsamtalen inleds snarast möjligast efter att samtalet har aktualiserats.¹⁰⁶

Enligt förarbetena skall samarbetsamtalen vara strukturerade samtal med föräldrapar som i anslutning till eller efter en separation är oeniga om hur de skall fördela vårdanden och umgänget. Syftet är att samtalen skall hjälpa föräldrar att komma överens rörande barnet. Överenskommelsen skall ta hänsyn till barnets behov och eventuella önskemål. Om det är lämpligt skall även barnet ges tillfälle att själv komma till tals.¹⁰⁷ Även om föräldrarna inte kan komma fram till en överenskommelse kan de eventuellt genom samtalen få större förståelse för varandras synpunkter och lära sig att hantera sina konflikter.¹⁰⁸ Detta är viktigt för att föräldrarna skall kunna fortsätta att samarbeta i frågor som rör barnet. Har föräldrarna inte lyckats lösa sina inbördes konflikter är det näst intill omöjligt för dem att samarbeta.¹⁰⁹

5.1.3 Praktiskt tillvägagångssätt

Samarbetsamtalen kan se väldigt olika ut beroende på hur föräldrarna uppträder, men också beroende på personerna som leder samtalen. Samtalen skall handla om föräldraskapet, inte om den avbrutna relationen föräldrarna emellan. Föräldrarna skall uppmanas att blicka framåt och framför allt se till barnets bästa.¹¹⁰ Det är viktigt att personer som arbetar med samarbetsamtal har den kompetens som är nödvändig och det är kommunernas skyldighet att denna kompetens upprätthålls och vidareutvecklas.¹¹¹ Samarbetsamtalen skall vara en tidsmässig kort insats, som ofta innebär två till tre samtal. Det kan vara en eller två familjerättssekreterare närvarande, ambitionen är ofta att det skall vara en man och en kvinna.¹¹² I de fall där föräldrarna är motiverade och själva har tagit kontakt med kommunen kan det ofta räcka med en samtalsledare.¹¹³

På initiativ av Socialstyrelsen har det gjorts ett flertal utvärderingar av samarbetsamtal. Resultatet av dessa utvärderingar har visat att samarbetsamtal är ett bra tillvägagångssätt när det gäller att hjälpa föräldrar att hitta en gemensam överenskommelse kring vårdnaden av barnet, vem

¹⁰⁵ Prop. 1997/98:7, s. 44.

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:7 s. 42.

¹⁰⁷ SOU 1995:79, s. 266.

¹⁰⁸ Ds 1989:52, Vårdnad och umgänge, s. 38.

¹⁰⁹ Ewerlöf & Sverne, s. 64.

¹¹⁰ Socialstyrelsen, Samarbetsamtal – socialt arbete med föräldrar, SoS-rapport 2000:7, s. 33.

¹¹¹ Wickström, 1998, s. 123.

¹¹² Socialstyrelsen, Samarbetsamtal – socialt arbete med föräldrar, SoS-rapport 2000:7, s. 33-34.

¹¹³ Prop. 1997/98:7 s. 42.

barnet skall bo tillsammans med och hur umgänget med den andra föräldern skall se ut.¹¹⁴

Har tvisten mellan föräldrarna gått så långt att de har sökt sig till tingsrätten, kan domstolen begära att parterna, före en vårdnadsutredning, försöker att lösa sina problem med hjälp av samarbetsamtal. Möjligheten för domstolen att besluta om samarbetsamtal förutsätter inte samtycke från föräldrarnas sida. Utgångspunkten är dock att ett förordnande om samarbetsamtal bör meddelas så snart det kan antas tjäna något syfte.¹¹⁵ Om samtalen leder fram till en lösning mellan föräldrarna meddelas tingsrätten att parterna kommit överens. År 2002 berördes hela 20 029 barn av samarbetsamtal och totalt 14 922 ärenden avslutades i Sverige.¹¹⁶

5.2 Avtal angående barns boende

Det är kommunerna som enligt SoL 5 kap. 3 § ansvarar för att föräldrar erbjuds samarbetsamtal och möjligheten att med hjälp träffa avtal angående vårdnad, boende och umgänge.

5.2.1 ”Egna avtal”

Som jag nämnt ovan infördes i föräldrabalken 1998 alltså en möjlighet för föräldrar som har gemensam vårdnad om barnet att träffa ett juridiskt bindande avtal med varandra angående barnets boende. En giltig överenskommelse kan innebära att barnet skall bo hos bara den ena föräldern eller att det skall bo hos båda växelvis. Föräldrarna kan dock inte med bindande verkan träffa en överenskommelse om boendet om det bara är den ena föräldern som har vårdnaden om barnet. De kan inte heller besluta om ett giltigt avtal som bestämmer att barnet skall bo hos någon annan än en förälder, till exempel en far- eller morförälder.¹¹⁷ Om föräldrarna beslutar sig för att barnet skall bo växelvis, måste de skriva hur det växelvisa boendet skall utformas. Till exempel måste antalet dagar hos respektive förälder vara angivet.¹¹⁸

Föräldrar kan vilja avtala om ett barns boende för att befästa något som redan tillämpas i praktiken. Boendefrågan kan också tidigare ha varit reglerad, men föräldrarna vill nu göra ändringar. Det kan alltså redan finnas ett avtal eller ett domstolsavgörande som styr boendet. Likaväl som ett avtal som är godkänt av socialnämnden kan ändra ett avgörande från domstolen

¹¹⁴ Socialstyrelsen, Samarbetsamtal – socialt arbete med föräldrar, SoS-rapport 2000:7, s. 10.

¹¹⁵ Wickström, 1998, s. 121.

¹¹⁶ Socialstyrelsen 2004, [http://www.sos.se/FULLTEXT/44/2003-44-7/2003-44-7.pdf](http://www.sos.se/FULLTEXT/44/2003-44-7/2003-44-7.pdf?valURL=http://www.sos.se/FULLTEXT/44/2003-44-7/2003-44-7.pdf)

¹¹⁷ Wickström, 1998, s. 55.

¹¹⁸ Wickström, 1998, s. 58.

kan också självklart ett domstolsavgörande ändra ett tidigare skrivet samt godkänt avtal.¹¹⁹ Enligt förarbetena skall detta bidra till ett smidigt förfarande som anpassar boendet efter den aktuella situationen.¹²⁰

5.2.2 Socialnämndens prövning och godkännande av avtal angående barns boende

En överenskommelse föräldrar emellan bör först och främst vara klar och tydlig, bland annat för att minska risken för fortsatta tvister.¹²¹ För att ett avtal skall bli godkänt av socialnämnden måste det också vara skriftligt och undertecknat av båda föräldrarna. För att underlätta för föräldrarna och för handläggningen av avtalet finns det färdiga avtalsblanketter hos socialtjänsten.¹²²

Bara för att föräldrarna har kommit fram till en överenskommelse behöver det inte betyda att de är helt nöjda med avtalet, utan det kan vara resultatet av utdragna förhandlingar där föräldrarna tillslut kompromissat eller att någon av dem valt att ge vika efter att ha insett vikten av vad som är barnets bästa.¹²³ Enligt förarbetena är socialnämndens uppgift att granska föräldrarnas avtal ”något annat och betydligt mer ansvarsfullt än att endast registrera föräldrarnas överenskommelse.”¹²⁴ Socialnämnden skall i princip ha ett lika bra underlag för sin bedömning av avtalets godkännande som domstolen har när de prövar en gemensam ansökan.¹²⁵

5.2.3 Tillvaratagande av barnets bästa

Socialnämndens huvuduppgift är att alltid se till att avtalet stämmer överens med vad som är bäst för barnet. Denna prövning är i de flesta fall enkel, men det kan naturligtvis finnas föräldrar som har andra motiv bakom avtalet än barnets bästa. Det kan från föräldrarnas sida till exempel vara frågan om ekonomiska överväganden eller att föräldrarna vill att det skall vara rättvist dem emellan. Det kan också handla om att en förälder har ett starkt inflytande över den andra föräldern och att avtalet då inte heller speglar barnets bästa.

Enligt FB 2 kap. 2 a § 2 st. skall vid en bedömning om vad som är bäst för barnet särskild vikt läggas vid barnets behov av en god och nära kontakt med båda sina föräldrar. Risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa skall även beaktas vid bedömningen.

¹¹⁹ Wickström, 1998, s. 56.

¹²⁰ Prop. 1997/98:7, s. 87.

¹²¹ Wickström, 1998, s. 60.

¹²² Prop. 1997/98:7, s. 85.

¹²³ Wickström, 1998, s. 35.

¹²⁴ Prop. 1997/98:7, s. 85-86.

¹²⁵ Prop. 1997/98:7, s. 121.

När föräldrarna är överens finns det som regel ingen anledning för socialnämnden att inhämta någon särskild utredning angående barnets inställning. Skulle det däremot komma fram att barnet motsätter sig föräldrarnas överenskommelse, är det ett skäl för socialnämnden att noggrannare undersöka om avtalet är till barnets bästa. Om socialnämnden skulle anse att avtalet inte stödjer vad som är bäst för barnet kan de antingen föreslå att föräldrarna ändrar avtalet alternativt vägra godkänna det.¹²⁶ Socialnämnden får inte ändra innehållet i avtalet, men kan som sagt i stället föreslå en ändring.¹²⁷ I förarbetena påpekas att socialnämnden inte skall avgöra frågor om vårdnad, boende och umgänge, det är domstolens uppgift, utan nämnden skall försöka främja samförståndslösningar.¹²⁸

Socialnämndens beslut får enligt FB 6 kap. 17 a § 4 st. inte överklagas. Om nämnden inte godkänner avtalet, vilket endast borde förekomma i undantagsfall är boendeförhållandet oreglerat tills föräldrarna sluter annat avtal som godkänts eller tills en dom meddelats i ärendet.¹²⁹

5.3 Avslutande kommentar

Jag anser att samarbetsamtal, där båda föräldrarna sitter ner och pratar om hur de känner och tillsammans löser frågor kring boendet, är det bästa sättet att gå tillväga vid en skilsmässa eller separation. Under förutsättning att det föräldrarna är överens om inte skadar barnet på något sätt. Helst ska samarbetsamtalen ha kommit till utan att föräldrarna först har gått till domstol, eftersom en så långtgående konflikt tär på alla inblandade, framförallt på barnet. Om barnet känner att dess föräldrar samarbetar i stället för att hela tiden bråka med varandra, måste det känna sig tryggare och minska dess skuldkänslor. Skuldkänslor för att inte vara båda sina föräldrar till lags är något i stort sett alla skilsmässobarn får leva med, men dessa känslor kan som sagt minskas betydligt om föräldrarna visar respekt för varandra.

Det finns många föräldrar som vill att domstolen skall fastställa deras överenskommelse. De finns också de som aldrig skulle ta tvisten till domstol och dessa har sedan 1998, som jag redogjort för ovan, möjlighet att sluta avtal om barnets boende. Detta är enligt min mening en klar förbättring av lagstiftningen. Det måste kännas bra för förälder som är överens att slippa gå till domstol för att kunna få fram en giltig och hållbar boendesituation för barnet. En sådan överenskommelse är naturligtvis bara möjlig om det är vad som är bäst för barnet.

¹²⁶ Wickström, 1998, s. 59.

¹²⁷ Wickström, 1998, s. 40.

¹²⁸ Prop. 1997/98:7, s. 87.

¹²⁹ Prop. 1997/98:7, s. 113.

6 Analys

6.1 Gemensam vårdnad

Som redogjorts ovan har stora förändringar av Föräldrabalken skett de senaste åren. Lagstiftaren har bland annat infört klara regler om att det alltid skall tas stor hänsyn till barnet och dess vilja vid alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Detta är naturligtvis bra, men framförallt nödvändigt för att barn inte bara skall bli föräldrarnas ägodelar, utan kunna vara egna individer.

Det är normalt sett mycket viktigt för ett barn att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Om föräldrarna har gemensam vårdnad borde dessa förutsättningar uppfyllas. Även om vårdnaden är gemensam kan barnet bo hos endast den ena föräldern och ha umgänge med den andra. Med den gemensamma vårdnaden kan den förälder som inte är boförälder ändå känna att han eller hon är delaktig i sitt barns liv trots att de inte bor tillsammans.

Det kan dock uppstå problem i utövandet av den gemensamma vårdnaden om föräldrarna inte kommer överens och då särskilt om domstolen har dömt till gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Då finns det redan motsättningar mellan föräldrarna och den ena föräldern kanske känner sig som en förlorare, om han eller hon inte fick som den ville i rätten. Jag anser dock att föräldrarna måste, för barnet skull, bortse från de konflikter de har med varandra för att ge barnet bästa möjliga uppväxt. Jag tror att det tyvärr i väldigt många fall inte är så och det får säkert många oskyldiga barn lida för.

Frågan om barnet själv skall få komma till tals samt hur stor betydelse barnets vilja skall ha i vårdnadsfrågan är mycket komplicerad. Det bör normalt vara så att barnet skall få påverka sin egen situation, men en valsituation är också mycket påfrestande för ett barn. Utrycker barnet en klar vilja om vem av föräldrarna som skall ha vårdnaden måste det naturligtvis läggas stor vikt vid detta. Nu är det kanske inte så vanligt att barnet har en bestämd uppfattning om själva vårdnaden, utan mer i fråga om boendet. Givetvis måste det i varje enskilt fall, innan barnet ombeds att yttra sig, tas hänsyn till om det är rätt att utsätta barnet för sådana frågor.

6.2 Boende

Jag anser att det är bra att lagstiftaren har infört regler som innebär att domstolen inom ramen för gemensam vårdnad kan besluta om även barnets boende och umgänge. Hur skall då barnets boende utformas vid en skilsmässa eller separation? I vissa fall kan det vara självklart att barnet

skall bo kvar hos den förälder som stannar kvar i det ursprungliga hemmet. I andra fall kanske den ena föräldern är ute och reser eller jobbar väldigt mycket och boendet löser sig då naturligt. Sedan finns det också de fall då konflikten mellan föräldrarna gör att de inte kan enas i boendefrågan och domstolen måste avgöra saken. Speciellt då en domstol har förordnat om att vårdnaden skall vara gemensam mot en förälders vilja, är det ofta nödvändigt och naturligt att även boendet regleras i domen.

Det bör tas stor hänsyn till vad barnet vill i boendefrågan. Alla inblandade aktörer måste emellertid vara mycket noggranna vid utredningen om vad barnet vill, eftersom det är lätt att barn påverkas av sina föräldrar. Barnet vill vanligtvis inte heller såra eller vara orättvis mot någon av sina föräldrar. Detta kan leda till att barnet inte uttrycker sin egentliga vilja utan istället väljer att ljuga och säga någonting annat. Barnet får därför inte pressas till ett ställningstagande, utan vill inte barnet uttala sig skall det inte heller behöva göra det.

Efter att ha läst en mängd rättsfall har jag observerat vissa föräldrars oförmåga att se till barnets bästa. Jag anser att en av de värsta sakerna en förälder kan utsätta ett barn för är att tala illa om den andra föräldern inför barnet och att på så sätt inte tillåta barnet att tycka om den andra föräldern. Detta kan göra att barnet måste byta identitet varje gång det ska byta hem. Enligt min mening bör föräldrarna undvika att under några omständigheter dra in barnet i deras inbördes konflikt. Att på ett eller annat sätt tvinga ett barn att välja sida kan säkert göra minst lika stor skada för barnet som att bli utsatt för fysisk misshandel. Föräldrar måste lära sig att sätta barnet främst trots att det för föräldern kan innebära att han eller hon känner sig som en förlorare.

Är växelvist boende bra för ett barn? Det går inte att ge ett generellt svar på den frågan, utan som i de flesta fall där barn berörs måste det göras en prövning i varje enskilt fall. Jag anser att man inte bestämt kan säga att växelvis boende är dåligt för alla barn under två år och inte heller att det är bra för alla barn som har föräldrar som inte bråkar med varandra. Alla barn är olika och behöver olika mycket uppmärksamhet och kärlek. Jag anser dock att alla barn på ett eller annat sätt är beroende av sina föräldrar. Det borde dock enligt min mening göras fler undersökningar för att ta reda på hur barn själva upplever sitt boende.

Det finns inget som tyder på att den ena utformningen av växelvis boende skulle vara bättre än den andra, att till exempel byta efter två dagar eller efter två veckor. Jag tycker dock, efter det jag har tagit del av för att skriva denna uppsats, att små barn under cirka tre år bör ha ett tätare byte än en vecka i taget för att hålla kvar minnesbilderna från båda föräldrarna. Om föräldrarna redan är separerade när barnet föds krävs det verkligen att föräldrarna kan samarbeta med varandra. Av naturliga skäl kommer mamman i början att ta hand om barnet den största delen, men det är viktigt att pappan får träffa barnet ofta så att det kan lära känna även honom och få trygghet hos honom.

Pappan kan träffa barnet kortare stunder under dagtid och sedan gradvis trappa upp umgänget.

För de föräldrar som har små barn när de skiljer sig eller separerar tror jag att det är viktigt att de låter barnen vänja sig vid den nya situationen. Om de vill att barnet skall bo växelvis bör de börja med korta byten och hela tiden vara uppmärksamma på hur barnet reagerar. Det kan ju vara så att barnet under en tid är mer beroende av den ena föräldern och på så vis inte kan bo lika stor del hos båda föräldrarna. Det gäller därför att föräldrarna är vaksamma och lyhörda och anpassar boendet efter barnet och inte efter sig själva. Om föräldrarna kan ge barnet denna möjlighet tror jag att växelvis boende kan bli bra även för små barn.

Jag har själv upplevt många fördelar med att bo hos både mamma och pappa. Min egen erfarenhet av växelvis boende började när jag var elva år och pågick tills jag gick ut gymnasiet vid arton års ålder. Vårt system gick ut på att jag bodde två dagar i taget hos vardera föräldern förutom på helgerna då det blev tre dagar från fredag till söndag. Jag känner igen mig i många av berättelserna från makarna Öbergs böcker, där barn med skilda föräldrar berättar hur de känner. För mig finns det mest positiva minnen från det växelvisa boendet. Det jag upplevde som negativt var det praktiska, som när stallkläderna eller träningskläderna inte fanns där man själv var. Eller att jag hela tiden var tvungen att planera vad jag skulle ha på mig nästföljande dag för att inte på morgonen komma på att jag behövde något i mitt andra hem. Jag har dock med detta lärt mig mycket om att ta ansvar och att planera. Mina föräldrar har alltid gjort allt för att jag och mina systrar skall må bra och detta är något alla föräldrar borde göra.

Som framgått ovan är jag i huvudsak positiv till ett växelvis boende för barn. Vilka är då förutsättningarna för att ett växelvist boende skall fungera, vara till barnets bästa? Precis som jag nämnt tidigare i uppsatsen är det av yttersta vikt att barnet själv vill bo hos båda sina föräldrar. Väldigt viktigt och nästintill nödvändigt är också att föräldrarna kan komma överens i frågor som rör barnet. Detta gör i sin tur att barnet kan känna sig trygg hos båda och inte behöver vara rädd för att göra den ena föräldern besviken. En annan förutsättning är också att barnet ges möjligheten att leva samma liv på båda ställena. Med det menar jag att barnet i stort sett skall kunna leka med samma kamrater och kunna utöva samma fritidsaktiviteter. Jag kan inte ange hur långt avståndet bör vara mellan föräldrarna, men de skall inte bo för långt ifrån varandra. Ett visst avstånd kan dock fungera, fast då måste föräldrarna kanske vara beredda på att köra barnet till dess olika aktiviteter. Vidare anser jag att föräldrarna måste vara flexibla. De kan inte stirra sig blinda på en överenskommelse där boendet är reglerat och följa denna till punkt och pricka. Givetvis skall man sträva efter att följa det som är bestämt, men har barnet en egen önskan om att få stanna en natt extra eller att åka en dag tidigare skall detta enligt min mening vara möjligt. Naturligtvis med vissa undantag då det absolut inte finns någon möjlighet att byta.

En stor nackdel med växelvis boende kan vara, om föräldrarna inte kommer överens, ekonomin kring barnet, vem som skall betala vad och så vidare. Pengar är ofta föremål för tvist mellan föräldrar som är osams. Barnet kan tvingas att lämna kvar vissa saker eller till och med kläder hos den ena föräldern på grund av osämja föräldrarna emellan. Detta gör att barnet kommer i kläm och i dessa fall är jag tveksam till om ett växelvis boende är det bästa för barnet. Som jag nämnt tidigare skall barnet inte under några förutsättningar behöva bli indraget i föräldrarnas konflikt eller vara budbärare.

Det är viktigt för ett barn att växa upp och känna sig älskat, men det är också betydelsefullt med vuxna förebilder. Dessa förebilder behöver givetvis inte bara vara föräldrar, men om båda föräldrarna finns till hands och vill ta hand om sitt barn kan ett delat boende vara en väg att tillgodose detta behov hos ett barn.

6.3 Barnets bästa vid domstolsbeslut

Som jag redogjort för tidigare i arbetet kan domstolen enligt FB 6 kap. 14 a § besluta att boendet skall vara växelvis mot en förälders vilja, om det är det bästa för barnet. Kan ett beslut om växelvis boende trots att en förälder motsätter sig detta verkligen vara det som är bäst för barnet? Om skälen bakom motsättningen är av rent egoistisk karaktär från förälderns sida och om det är visat att föräldrarna faktiskt kan samarbeta med varandra anser jag att det i vissa fall, trots den ena förälderns negativa inställning till det växelvisa boendet, kan vara det bästa för barnet. Som till exempel i det ovan refererade rättsfallet från Hovrätten för Övre Norrland 981208, T 87/98. Hovrätten beslutade där att föräldrarna skulle ha gemensam vårdnad om barnet och att boendet skulle vara delat trots att mamman motsatte sig detta. Jag tycker, med de uppgifter jag har, att hovrätten i detta fall gjorde en korrekt bedömning. Mammans invändningar kändes alldeles för överdrivna, då umgänget mellan pappan och dottern fungerade utmärkt och det fanns inga tecken på att barnet skulle må dåligt av detta. Det visades sig också att föräldrarna inte hade några problem med hämtning och lämning av dottern, vilket tyder på att föräldrarna lyckats tygla sina känslor inför barnet eller så var konflikten inte så djup som mamman ansåg.

Skulle den ena förälderns motstånd till växelvis boende däremot bero på klara och tydliga samarbetssvårigheter föräldrarna emellan, att de bråkar så fort de kommer i närheten av varandra eller om en förälder är rädd för den andra föräldern är jag tveksam till att ett sådant boende skulle fungera. Ett delat boende kräver som sagt mycket kontakt föräldrarna emellan och det är inte meningen att dagispersonalen skall sköta den kontakten och än mindre barnet själv. Min slutsats i denna fråga är således att det kan vara till barnets bästa med ett växelvist boende även om den ena föräldern i rätten uppger sig att vara väldigt negativ till detta. Domstolen måste dock göra en noggrann bedömning om hur allvarlig föräldrarnas konflikt är och

naturligtvis hur barnet skulle påverkas av att bo lika stor del hos vardera förälder.

Som jag nämnt tidigare i uppsatsen försöker domaren och advokaterna att få föräldrarna att komma överens istället för att rätten skall besluta hur boendet för barnet skall se ut. Detta är naturligtvis positivt på så sätt att det sparar tid och pengar. Det är också bra då en rättegång med smutskastning och vittnen ofta skadar föräldrarnas förhållande till varandra ännu mer, vilket i längden leder till att barnet blir lidande. Jag anser emellertid att domarens ganska långt gående försök att få föräldrarna att själva komma fram till en lösning inte alltid är att föredra. Jag tror nämligen inte att det i dessa fall alltid görs en tillräcklig utredning om vad barnet vill och vad som är bäst för det. Det vore olyckligt om domaren i dess försök att få föräldrarna att komma överens glömmer bort att se vad som egentligen är bäst för barnet. En snabb överenskommelse kanske inte är det som är bäst för barnet. Föräldrarna kan bli ivriga och vilja samarbeta med domaren och på så sätt sätta sina egna intressen före barnets. Å andra sidan får inte principen om barnets bästa slå ut alla andra tänkbara alternativ. Det vill säga rätten måste också kunna se vad som är bra för föräldrarna och ta hänsyn även till dem. Domstolen måste se barnets och föräldrarnas behov och önskemål vid sidan om varandra. Det finns inget givet svar på vad som är bäst, men om föräldrarna är överens och domstolen har gjort den utredning de är skyldiga till samt det inte har framkommit något som talar emot föräldrarnas överenskommelse skall givetvis rätten följa denna.

Både gemensam vårdnad och växelvis boende ställer höga krav på föräldrarna. Att döma till gemensam vårdnad eller växelvis boende mot en förälders vilja ställer även höga krav på dem som fattar besluten. Domstolen har som jag skrivit tidigare en otroligt viktig uppgift att se till att barnets behov blir tillgodosedda. Det är därför av stor vikt att de som sitter i rätten är väl insatta i de mål de skall döma och har den erfarenhet och utbildningen som krävs för att besluta i familjrettsliga mål. Detsamma gäller de personer på socialtjänsten som skall ge föräldrar vägledning samt hjälpa föräldrarna att samarbeta i frågor som rör barnet.

6.4 Barnets bästa i samarbetsamtal

Barn måste efter en skilsmässa eller separation få möjlighet att utveckla en nära relation till var och en av sina föräldrar. Samarbetsamtal är en metod för föräldrar som inte direkt kan komma överens att ändå lyckas med detta. Utgångspunkten för samarbetsamtalen är att föräldrarna skall komma överens i frågor som rör föräldraskapet och detta skall då vara till fördel för barnet. Med hjälp av samarbetsamtal kan således många tvister mellan föräldrar lösas utanför domstol. Att föräldrarna lyckas komma överens och kan hålla sams inför barnet måste vara det bästa för alla parter, inte minst för barnet som slipper komma i kläm mellan föräldrarna.

Det krävs dock att samtalsledaren har den kompetens som erfordras för att föräldrarna skall nå fram till en överenskommelse. Det är inte bara samtalsledaren som har en viktig roll i detta, utan även den eller de personer som av socialnämnden har fått i uppdrag att utreda om avtalet fastställer vad som är bäst för barnet. Den eller de personerna måste, precis som domstolen, göra en noggrann prövning av avtalet, där fördelar och nackdelar skall vägas mot varandra när avtalet skall godkännas eller inte. Jag anser att denna prövning är exakt lika viktig som den som domstolen gör, även om föräldrarna antagligen är mer eniga här än vid ett domstolsavgörande. Det är därför av yttersta vikt att de personer som arbetar på familjerättsenheterna runt om i landet har den sakkunskap som krävs för att fatta sådana beslut.

Jag anser att även barnet bör få möjligheten att få samtala med någon som är utbildad, jag vet att så sker på vissa ställen, men det borde vara en möjlighet i hela Sverige. Barnet är kanske den som mest behöver professionellt stöd när det uppstår en sådan här situation. Jag tycker inte att samtalsledaren bara skall sträva efter att ta reda på barnets inställning i till exempel boendefrågan, utan barnet skall alltså enligt mig även det få hjälp att bearbeta föräldrarnas konflikt om så behövs.

Jag tycker också att kommunerna skall kunna erbjuda barnet och föräldrarna någon form av uppföljningssamtal, där överenskommelsen kan utvärderas och eventuellt ändras om det finns behov för det. Uppföljningssamtal bör även finnas för dem som aldrig kom överens under samarbetsamtalen, utan lät domstolen avgöra den tvistiga frågan. Vissa människor förändras efter hand och det borde finnas en möjlighet för dem att få ytterligare chans till samtal.

6.5 Avslutning

För att vardagen skall gå ihop med två föräldrar, styvföräldrar, ett eller kanske flera barn och styvbarn krävs det en hel del av alla inblandade. Framför allt måste föräldrarna efter en skilsmässa eller en separation kunna samarbeta, respektera och kommunicera med varandra. Bestämmer sig familjerna dessutom för att boendet skall vara växelvis krävs det ytterligare kontakt mellan föräldrarna. Det säger sig självt att det inte är lätt! De föräldrar som verkligen lyckas bra är de som kan lösa sina tvister utanför domstol och skapa en trygg tillvaro för sina barn även efter ett uppbrott.

Samhället förändras över tiden och det är därför också viktigt att lagstiftningen hänger med och att det görs uppföljningar av de ändringar som tidigare gjorts. Till exempel vad de praktiska och ekonomiska effekterna har blivit av förändringarna i föräldrabalken 1998 samt hur det går för socialtjänsten som sedan 1998 har fått betydligt fler uppgifter. Jag hoppas och tror att många frågetecken kring detta kommer att uträttas i och med att 2002 års vårdnadskommitté redovisar resultat av sin utredning. Det

skall bli intressant att läsa vad den kommit fram till och jag hoppas att det kommer att leda till ännu fler förbättringar av lagstiftningen.

Makarna Öberg har gjort en del undersökningar om barn och deras boende, men jag tycker inte att det räcker. Det borde göras fler undersökningar för att ta reda på hur barn påverkas av det växelvisa boendet och hur de själva upplever sin boendesituation, för att vi skall kunna göra framtiden ännu bättre för barnen.

Litteraturförteckning

Litteratur

- Ewerlöf, Göran / Sverne, Tor Barnets bästa. Om föräldrars och samhällets ansvar, 4:e uppl. Norstedts Juridik AB, Göteborg 2002.
- Rejmer, Annika Vårdnadstvister. En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa, Lund 2003.
- Ryrstedt, Eva Gemensam vårdnad inte alltid det bästa för barn, JT 2000-01, s. 423.
- Ryrstedt, Eva Konsensus – förutsättning eller belastning för gemensamt föräldraansvar?, Juristförlaget i Lund, Lund 2002.
- Schiratzki, Johanna Vårdnad och vårdnadstvister, Norstedts Juridik AB, Stockholm 1997.
- Schiratzki, Johanna Barnrättens grunder, Studentlitteratur, Lund 2002.
- Singer, Anna Föräldraskap i rättslig belysning, Iustus Förlag AB, Uppsala 2000.
- Sjösten, Mats Vårdnad, boende och umgänge, 2:a uppl. Norstedts Juridik AB, Stockholm 1998.
- Svensson, Gert Barn till frånskilda mår inte sämre än andra, Dagens Nyheter, 13.03.2002.
- Wickström, Anita 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten, Norstedts Juridik, Stockholm 1998.
- Wickström, Anita Utövande av gemensam vårdnad, JT 2002-03, s. 328.
- Öberg, Gunnar/ Öberg, Bente Skiljas, men inte från barnen, Natur och kultur, Uddevalla 2000.
- Öberg, Gunnar/ Öberg, Vuxna skilsmässobarn berättar, Prisma,

Bente Stockholm 2002.

Offentligt Tryck

Departementsserien

Ds 1989:52	Vårdnad och umgänge.
Ds 1999:30	Underhållsstöd vid växelvis boende.
Ds 1999:57	Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar.
Ds 2002:13.	Utövandet av barnets rättigheter i familjeprocesser.

Propositioner

Prop. 1994/95:224	Barns rätt att komma till tals.
Prop. 1997/98:7	Vårdnad, boende och umgänge.

Statens offentliga utredningar

SOU 1995:79	Vårdnad, boende, umgänge
-------------	--------------------------

Övrigt material

Allmänna råd från Socialstyrelsen 1985:2, Vårdnad och umgänge.
Samarbetsamtal och vårdnadsutredningar.

Barnombudsmannen, Barndom pågår, 2000.

Socialstyrelsen, Samarbetsamtal – socialt arbete med föräldrar, SoS-rapport 2000:7.

Socialstyrelsen, Växelvis boende – att bo hos både pappa och mamma fast de inte bor ihop, 2003.

Muntliga källor

Eklycke, Lars, lagman: Intervju, Falu tingsrätt, Falun, 17.11.2003.

Internet

Socialstyrelsen 2004: Familjerätt år 2002. Hämtat 2.2.2004, kl. 11.00.
<http://www.sos.se/FULLTEXT/44/2003-44-7/2003-44-7.pdf?valURL=http://www.sos.se/FULLTEXT/44/2003-44-7/2003-44-7.pdf>

Justitiedepartementet, 2002 års vårdnadskommitté, 2004: Dir 2002:89 vårdnad, boende, umgänge. Hämtat 2.2.2004, kl. 11.00.
<http://www.sou.gov.se/vardnad/direktiv.htm>

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1998 s. 267

NJA 1999 s. 451

NJA 2000 s. 345

Rättsfall från hovrätterna

RH 1999:100

Opublicerat

Hovrätten för Övre Norrland 981208, T 87/98

Rättsfall från tingsrätter

Opublicerat

Falu TR mål T2607-02